MODERNİZMİN YANSIMALARI
20'Lİ YILLARDA TÜRKİYE

EFİL YAYINEVİ

Kıymetli hocamız
Prof. Dr. Osman Aydoğuş'un anısına saygıyla…

MODERNİZMİN YANSIMALARI
20'Lİ YILLARDA TÜRKİYE

HAZIRLAYANLAR
R. FUNDA BARBAROS VE ERIK JAN ZURCHER

ÖMER FARUK ÇOLAK
İLHAN TEKELİ
R. FUNDA BARBAROS VE ÖZGE KOZAL
AYŞEGÜL KARS KAYNAR
ERİK JAN ZURCHER
İHSAN SEDDAR KAYNAR
ALP YÜCEL KAYA
İRFAN KOKDAŞ
OZANCAN BOZKURT VE YAVUZ KARABURUN
DUYGU COŞKUNTUNA
NESLİŞAH L. BAŞARAN LOTZ
AYTEK SONER ALPAN
ECEM DOYGUN
SIRRI EMRAH ÜÇER
HAMZA ERDEM
LEVENT SOYSAL
ERDAL BİLGİÇ
BURAK SAYIM
ENVER EMRE ÖCAL

EFİL YAYINEVİ

MODERNİZMİN YANSIMALARI: 20'Lİ YILLARDA TÜRKİYE

Genel Yayın Nu.: 456
ISBN: 978-625-96383-7-9
1. Basım: Kasım 2025

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2025
Efil©2025

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.
Sertifika No: 45550

Genel Yayın Yönetmeni: Serenay Dıraz
Grafik Tasarım: Ferhat Önder

Baskı ve Cilt:
Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi Beytepe Köy Yolu No.3 Bilkent, Çankaya/Ankara
Telefon: 0312 266 44 10
Sertifika Nu.: 46519

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Dan. Yat. ve Tic. Ltd. Şti.
Bağcılar Mah. Şemsettin Günaltay Cad. 283.Sok.
Ata Apartmanı No:9/7 06670 Çankaya/Ankara, Türkiye
TEL:(+90) 312 442 52 10
GSM:(+90) 530 108 99 76
FAKS:(+90) 312 442 52 12

AŞARIN KALDIRILMASINI BAŞKA BİR ŞEKİLDE ELE ALMAK MÜMKÜN MÜ?

İLGASININ 100. YILINDA AŞAR VERGİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK*

Ozancan Bozkurt[1] ve Yavuz Selim Karaburun[2]

2024 yılında, CHP Milletvekili Ömer Fethi Gürer yeni çıkan vergi paketinin tarım kesiminde yaratacağı olası sıkıntıları eleştirmiştir. Gürer'e göre, yeni vergi paketinde, 2016'da yem ve gübre üzerinden kaldırılan KDV'nin geri getirilmesi, milli gelirden çiftçiye ayrılan payın düşüklüğü ve buğday başta olmak üzere tarımsal ürünlerde maliyetin altında alım fiyatı verilmesi çiftçiyi içinden çıkılmaz bir duruma sürüklemektedir. Durumun ciddiyetini vurgularken Gürer'in başvurduğu tarihsel referans dikkat çekicidir:

> *"Ürettiği ürünün yüzde 10'una el konuyordu. Görünen o ki bunun ileriki aşamasında gelinecek boyut aşar vergisine yeniden dönmek. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1925'te Mustafa Kemal Atatürk, İzmir İktisat Kongresi sonrası aşar vergisini kaldırmıştı. Kafaları tamamen almaya çalışıyor, vermeyi düşünmüyorlar."*[3]

Gürer'in biraz da kinayeli bir şekilde dile getirdiği aşar vergisinin veya bir muadilinin gelip gelmeyeceği bilinmemekle birlikte, bahsi geçen ve kolektif hafızamızda yer edinen aşar vergisi, bu yazının kaleme

1 Ozancan Bozkurt, Ege Üniversitesi, İktisat Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi, ozancanb51@gmail.com
2 Yavuz Selim Karaburun, Abdullah Gül Üniversitesi, Yönetim Bilimleri Fakültesi Araştırma Görevlisi, yavuz.karaburun@agu.edu.tr

* Bu yazının gelişmesinde, değerli fikirlerinden ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Alp Yücel Kaya hocamıza müteşekkiriz. Nihai yazıdaki yanlışların ve kusurların sorumluluğu tamamen bize aittir.

3 https://www.evrensel.net/haber/521630/chpli-gurer-sirada-asar-vergisi-mi-var (Erişim Tarihi: 14.06.2025)

alınmasından yaklaşık 100 yıl önce, 17 Şubat 1925 yılında kaldırılmıştır; sonrasında ise aşarın ilgasının nedenlerini ve sonuçlarını ele alan geniş bir literatür ortaya çıkmıştır.

Aşarın kaldırılması ile ilgili literatürün büyük oranda kurucu Meclisteki hâkim söylem ile örtüştüğünü göstermek bu metnin temel amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle aşarın kaldırılmasına yönelik kanunun nihai halini alana kadar geçen süreçte Meclis'te ve İzmir İktisat Kongresinde yaşanan tartışmalara kısaca bakılacaktır. Sonrasında ise dönemin milletvekillerinin değerlendirmelerine paralel olarak gelişen literatürün bir adım ötesine geçmenin olanakları irdelenecektir. Bunu yaparken güncel çalışmalarla birlikte zaman içinde göz ardı edilmiş olan çalışmalara değinerek olası yeni araştırma gündemleri, bakış açıları ve tartışma eksenleri gündeme getirilecektir.

Literatürde küçük köylülük ile özdeşleştirilmiş görünen doğrudan üreticiler ve yekpare bir toprak sahibi egemen sınıf arasındaki iki boyutlu ilişkinin ötesine uzanan, doğrudan üreticiler spektrumuna ve sınıf içi çatışmalara nüanslı bir yaklaşım fırsatı tanıyan bakışın gerekliliği savunulmaktadır. Bunu yaparken küçük köylülük söylemine eleştirel bakılmaktadır. Bununla beraber metin, aşarın kaldırılmasının köylü refahı veya kamu maliyesi ölçeğine sıkıştırılmaması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Tüm bunlarla bağlantılı olarak cumhuriyet kurulurken iltizam[4] ve vakıf kurumlarının akıbetinin de aşarın ilgası ile birlikte değerlendirilmesinin zaruri olduğu sonucuna varılmaktadır.

Aşar vergisinin Cumhuriyet'e değişmez bir biçimde miras kalmadığı belirtilmelidir.[5] Osmanlı'nın son döneminde pek çok kez değişikliğe uğrayan aşar vergisi düzenlemelerinin, Cumhuriyet kurulmadan önce ve kurulduğu sıralarda tartışmalara yeniden konu olması kaçınılmazdır. Verginin toparlanma usulündeki değişikliklerin sıklığı düşünüldüğünde, verginin doğasındaki çatışmalı durumlar ile devletin bütçesindeki payı-

4 Nadir Özbek yürütücülüğünde gerçekleşmiş olan TÜBİTAK projesi bu anlamda çalışmamıza ilham verici bir örnek teşkil etmektedir. Projede Aşar Vergisi ve tahsilatı, iltizam usulünün gelişimi ve mevcudiyeti ile bir arada değerlendirmektedir (Özbek, 2016).

5 1839'da Tanzimatın ilan edilmesinden, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına dek yenilenen nizamnameler ile aşar gelirinin temininde ihale şekilleri, açık artırma usulü, mültezimlerin kefili, aşarın toplanma zamanı, taksitlendirmeleri ve taahhüt senedi haline getirilmeleri gibi konulara ilişkin kurallar dinamik bir biçimde değişikliğe uğramıştır. Verginin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e olan serüveni ile ilgili değerlendirmeler için bkz. (Özbek, 1998; Özbek, 2015; Kaya ve Aytekin, 2025,s. 185–218).

na yönelik bir fikir yürütmek olasıdır. Devletin yönetiminde söz sahibi olanların aşar vergisine, kamu maliyesi ile halkın refahı arasındaki çatışmalı ilişkiler prizmasından bakıyor gibi görünmeleri olağandır. Keza Türkiye Büyük Millet Meclisindeki aşar tartışmaları da bizzat bu suretle ilk olarak 7 Ağustos 1920'de "Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun Layihası" görüşmelerinde dile getirilmiştir. Savaş koşullarının gerekçe gösterilmesiyle, aşarın ilgası, somut olarak yeniden dile getirildiği İzmir İktisat Kongresine kadar geri planda kalmıştır.[6]

1923'te gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde Çiftçiler Grubunun görüştüğü temel konulardan bir tanesi aşar vergisinin tadili ve ıslahı olmuştur. Konuyla ilgili yapılan görüşmeler sonucunda ise aşar vergisinin kaldırılması, bütçe dengesinin sağlanması amacıyla yerine Türk vatandaşlarını eşit şekilde yükümlü kılacak genel bir vergi konulması kararlaştırılmıştır.[7] Kongrede aşarın kaldırılması yönünde bir düşünce birliğinin tam olarak sağlandığını ise söylemek mümkün değildir.[8] Son

6 Geniş kapsamlı bir tartışmanın fitilini ateşleyen Maliye Vekili Ferit Bey olur. Savaş ortamının getirdiği yükümlülüklerin Maliye Vekâlet'ini finansal kaynağa muhtaç kılması dile getirilmiş olmakla beraber, aşar vergisinin taksitlendirilmesi müzakere edilmiştir. Hükümet iki taksit, Kavanini Maliye Encümeni beş taksit olmasını teklif ederken; Muvazenei Maliye Encümeni üç taksit önererek ikisi arasında bir orta yol bulmaya çalışmıştır. Ancak, tartışma aşarın taksitlendirilmesi üzerindeki bu ihtilafın ötesine geçmiştir. Konya Mebusu Vehbi Efendi, söze girerek bahsi geçen kanuna göre, devletin köylülerin hem vergi vermek zorunda olduklarının hem de vergi olarak verdikleri ürünleri geri almak zorunda kalmış olduklarının; bu sürecin bir parçası olan köydeki muhtarların ve ihtiyar heyetlerinin köylü üzerinde baskı kurduklarının altını çizmektedir. Ferit Bey, ihale edilmeyen aşarların değerinin geçmiş yıllara göre daha düşük hesaplandığını ve ihtiyar heyetlerinin mültezimler kadar baskıcı olamayacağını ileri sürerek kanun lehine tavır takınmıştır. Ancak Vehbi Efendi'nin kanuna dair itirazları başka mebuslarca da benimsenmiştir. Örneğin, Aydın Mebusu Tahsin Bey, her köy için ortalama hasılat üzerinden zimmet kaydı yapan ihtiyar heyetlerinin mültezimlerden daha baskıcı olduğunu ve teslis hesabında temel alınan yılların adaletsiz olduğunu savunur. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ise vergi ihtiyaçlarının sadece köylülerden alınmasının adaletsizlik olduğunu ve maddi durumu daha iyi kesimlerden de vergi alınması gerektiğini söylemektedir. Aşar vergisinin radikal bir değişiminin, belki de ilgasının ciddi bir şekilde gündeme gelebileceği böylesi bir ortamda, Ferit Bey'in tartışmanın başında konuya dair söyledikleri neticede ağır basmıştır. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 3, İçtima 44, 7 Ağustos 1920, s. 123-129.

7 Kongrede Çiftçi Grubu dışında, Ticaret, Sanayi ve İşçi Grupları da konuyla ilgili görüşlerini bildirmişlerdir. İşçi Grupları, aşar vergisinin kaldırılması yönündeki teklifi kabul ederken, Ticaret ve Sanayi Grupları mevcut aşar uygulamasının kaldırılması ve yerine adil bir sistem getirilmesini teklif ettiler. Sonuç olarak her grubun konuyla ilgili bir layiha tespit etmesi kararlaştırılmıştır (Ökçün, 1997, s.255-256).

8 Bazı temsilcilerin aşarın ilga edilmesini onaylamadığı görülmektedir. Kongrede alınan kararların hemen uygulamaya konulacak nihai kararlar olarak değerlendirilmemesi gerektiği de dile getirilmiştir. Son olarak, bu verginin devletin en önemli

kertede aşarın kaldırılması bütün gruplar tarafından kabul edilmiş olmakla birlikte, bunun yerine konulacak verginin biçimi konusunda Ticaret ve Sanayi Grupları ile Ziraat erbabı arasında bir uzlaşma sağlanamadığı için, bu kaldırılma kararı zayıf bir çoğunlukla Kongre'den geçmiştir (Ökçün, 1997, s.312).

İzmir İktisat Kongresi'nde tartışılanlar sonucunda gerek hükümet gerekse Meclis bu önemli konuda farklı bakış açılarıyla bile olsa harekete geçmişlerdir. Örneğin, Maliye Vekâleti, 1339 (1923) yılı gerekçeli teklifnamesinde verginin düzeltilmesi konusundaki görüşünü şöyle özetlemiştir:

> *"Aşarın ziraat üzerindeki ağır bir yük olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu verginin sağlam bir temele oturtularak maktû bir vergiye dönüştürülmesi gereklidir. Savaşın ilk yılından geriye doğru on yılın ortalama verimi esas alınarak, bunun altındaki fark kadar bir ek yapılmak suretiyle belirlenecek miktar, maktû vergi olarak konulmalıdır. Bu sabit vergi, ayrıca arazi değerine göre sınıflandırılmalı ve her bölgeye göre adil bir şekilde dağıtılmalıdır. Bu esaslara dayanan bir kanun tasarısı hazırlanması düşünülmektedir."*

Ancak Maliye Vekâlet'inin bu görüşüne karşı çıkanlar da vardır. Bunlar, aşarın doğrudan arazi vergisine dönüştürülmesini, savaş öncesi son yılın ortalama verimi esas alınarak sabit bir vergiye çevrilmesini savunmuşlardır. Henüz bu mesele o yıl içinde kesin olarak çözülememiş olsa da sorunun ciddiyetle ele alındığını ve çözüm yönünde ilerleme kaydedildiğini göstermektedir (Ökçün, 1997, s.315).

Tartışmalar burada bitmemektedir. İzmir İktisat Kongresi gerçekleştiği 1923'ten, aşarın kaldırıldığı 17 Şubat 1925'e dek geçen iki yıllık süre içerisinde verginin kaldırılmasına yönelik teklifler mecliste birden fazla kez gündeme getirilmiş; ancak vergi bir türlü nihai olarak kaldırılmamıştır.[9] Nihayetinde, verginin ilgası hususunda birleşen meclis, bu kez yasama sürecinde kanun tasarısının içeriği ile alakalı olarak birçok tartışmaya sahne olmuş ve yasa tasarısı pek çok defa tadil edilmiştir.

gelir kaynaklarından biri olması nedeniyle, onun kaldırılması ve yerine yeni bir vergi sisteminin getirilmesi hususunda devletin çok dikkatli ve ileri görüşlü hareket etmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Ökçün, 1997, s.286-287).

9 Konuyla ilgili detaylı bir döküm için bkz. (Ulu, 2015, s.25-56).

Burada değinmek istediğimiz asıl meseleyi aşan bu tartışmaların seyri farklı çalışmalarda detaylı ele alınmaktadır.[10]

Kısacası, değinmiş olduğumuz meclis görüşmelerinde ve İzmir İktisat Kongresindeki temsilcilerin dile getirdiği hususlar itibariyle aşarın kaldırılması konusu kamu maliyesi ile halkın rızasının gözetildiği bir ikili düzlemde ele alınmaktadır. Elbette söz sahibi olanların konumu düşünüldüğünde bu olağandır. İlginç olanı ise mecliste meselenin ele alınış biçimlerinin literatürde de büyük ölçüde devam etmiş olmasıdır.

LİTERATÜRDEKİ YANSIMALAR VE YAKLAŞIMLAR

Aşarın tasfiye sürecinde Erken Cumhuriyet dönemi yönetici kadrosunun meseleyi ele alma biçimiyle, konuyla ilgili yapılan çalışmaların tartışma eksenleri arasında önemli paralellikler bulunmaktadır. Aşarın köylü üzerinde bir yük yarattığı ve bu yükün esas olarak görevini kötüye kullanan mültezimlerle ilişkili olduğu vurgusu hem mecliste hem de literatürde kendisine genişçe yer bulmuştur. Nitekim verginin ilgasından kısa bir süre önce yapılan çalışmalarda da bu vurguyu görebilmek mümkündür.

Bu bağlamda, literatürde de sıkça referans verilen 1903 yılında A. du Velay takma ismini kullanan yazarın, *Essai sur L'Histoire Financière de la Turquie* başlığıyla yayınladığı ve 1978'de *Türkiye Maliye Tarihi* ismiyle Türkçeye çevrilerek Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu tarafından basılan eseri örnek olarak gösterilebilir. Tıpkı, Cumhuriyetin kurucu kadrosunda olduğu gibi, Velay'in çalışmasının ana noktalarından biri, aşar vergisinin tahsil edilme sürecinde ortaya çıkan toplumsal gerilimlerdir. Ona göre, aşar mültezimleri, bir yandan kötü hasat dönemlerinde, müzayedelerde düşük fiyatlardan aşar iltizamlarını alarak devlet hazinesine; diğer yandan da fiyat dalgalanmalarında ayni ve nakdi ödeme sistemini kendi lehlerinde kullanarak köylülere zarar vermektedirler (Velay, 1978, s.454-456). Keza, mültezimlerin sistemi kendi lehlerine çevirmesi, sadece bu yöntemlerle de sınırlı değildir; çeşitli yerel ayrıcalıklarını kullanarak da karlarını artırmanın yollarını bulabilmekteydiler. Ancak yine de Velay, halkın inançlarıyla da son derece uyumlu olan bu geleneksel verginin, iltizam sisteminin getirdiği bazı aksaklıkların düzeltilmesi

10 Özellikle yasa tasarısının nihai haline odaklanmış olan literatüre eleştirel yaklaşarak, yasa tasarısının geçirdiği tadil sürecine ışık tutan Kaya ve Aytekin'in çalışmasına, bir kez daha dikkat çekmek gerekmektedir (Kaya ve Aytekin, 2025).

halinde, Türkiye maliyesi açısından verimli bir gelir kaynağına dönüşebileceği fikrini taşımaktaydı. Benzer şekilde, aynı yıllarda yayımlanan, Türkiye maliyesini analiz ettiği çalışmasında[11], Charles Morawitz de Velay'in çalışmasına paralel olarak, aşarın tahsilinde yaşanan problemlere dikkat çekmekteydi. Mültezimlerin hazineye ulaştırdıkları aşar miktarıyla ellerine geçen miktar arasında, çoğu zaman tahmin edilenden daha fazla fark olmaktaydı (Morawitz, 1978, s.67-68). Ayrıca, zahire ticareti yapan mültezimler, mahsulünü elden çıkartmak isteyen çiftçileri uzun süre bekletebilmekteydiler. Böylece, tarlada ürünlerinin çürüme riskiyle karşı karşıya olan çiftçiler, ellerindeki malı, daha düşük fiyattan satmak zorunda kalabiliyorlardı; bu durum da haliyle mültezimlerin daha fazla kar elde etmeleri ile sonuçlanıyordu. Morawitz, Fransa ve İspanya'daki muadil vergi sistemlerine de atıfta bulunarak, aşarın mantıksız ve kötü işleyen bir vergi olduğu sonucuna varmaktadır (Morawitz,1978, s.69). Bu anlamda, aşarın mali reformlar aracılığıyla, verimli bir vergiye dönüşebileceği inancını koruyan A. du Velay'den daha karamsar bir tutum benimsemekte olsa da iki yazar da meseleyi köylü, mültezim ve maliye üzerinden tahayyül etmektedir.

Aşarın kaldırılmasından sonra da bu ilganın nedenlerini ve sonuçlarını birbirinden oldukça farklı şekilde analiz eden ve tasnif etmesi pek de kolay olmayan zengin bir literatürün geliştiğini söylemek mümkündür. Ancak Velay ve Morawitz'in çalışmalarında olduğu gibi, verginin ve mültezimlerin köylüler üzerindeki etkisi, literatürün tekrar eden meselelerinden biri olarak kalmaya büyük ölçüde devam etmiştir. Tahmin edileceği üzere, burada öne çıkan ilk yaklaşım, aşar vergisinin kaldırılmasının köylü üzerinde olumlu bir etki yarattığını savunan yaklaşımdır. Her ne kadar çalışmasında aşarın kaldırılmasıyla ilgili yalnızca bir paragraf bile olsa, kendisinden sonraki çalışmalar tarafından da sıkça referans verilen Ömer Lütfi Barkan'ın makalesi, bu yaklaşımın önde gelen örnekleri arasındadır.[12] Barkan, bu makalesinde, yönetici kadronun aşarı kaldırmasının temel gerekçesi ve sonucuyla ilgili şunları dile getirmektedir:

11 Eser, 1902 yılında, *Les Finances de la Turquie* ismiyle yayımlanmıştır. Bu çalışmada da kullanılan Türkçe çevirisi için: (Morawitz, 1978)

12 Burada adı geçen çalışma, ilk olarak 1964'te İslam Ansiklopedisi'nin IX. Cildinde yayımlanmıştır. Ancak bu yazıda, aynı çalışmanın 1980 yılında yayımlanan Türkiye'de Toprak Meselesi ismiyle çıkan derlemenin içindeki bölüm kullanılmıştır (Barkan, 1980, s.799-804).

"... aşarın tahsili işi için her bakımdan tatmin edici bir usul bulunamamıştır. Gerçekten emanet usulü tatbik edildiği zaman, memurların ihmal ve suistimalleri ve teşkilat noksanlığı yüzünden devlet gelirinde hissedilir azalmalar meydana gelmekte, bu işin mültezimlere ihalesi takdirindeyse, halkın mültezimler tarafından amansız bir şekilde soyulması, zulüm ve tazyike maruz bırakılması gibi, fena neticeler mukadder bir surette meydana çıkmaktaydı... Aşar vergisinin tahsili işlerinin sebep olduğu fenalıklar, imparatorluğun zirai iktisadiyatında, içtimai yapısında ve devlet maliyesinde meydana getirdiği tahriplerle daha uzun müddet devam etti. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk senelerinde inkılapçı bir hamleyle o zamanki devlet varidatının üçte birine yakın bir kısmını temin eden bir gelir kaynağını feda etmenin tehlikelerini göze alarak türlü yolsuzlukların kaynağını kurutmak isteğiyle çıkardığı 17 Şubat 1341 tarihli aşarın ilgası yerine ikame edilecek mahsulat-ı arziye vergisi hakkındaki kanunla feodal devirlerin bakiyesi bir vergi nizamının türlü fenalıklarından memleketi kurtardı." (Barkan, 1980, s.803-804)

Barkan'daki gibi bir geri kalmışlık ve feodalite vurgusu olmamasına rağmen, aşarın kaldırılmasının, köylü için olumlu olduğunu savunan kişilerden bir diğeri ise Nevin Coşar'dır (Coşar, 1996). Bir kez daha, Coşar da iltizam usulünün olumsuzluklarının altını çizmektedir. Aşar vergisinin, bir yandan araya giren mültezim kârlarından dolayı ürün maliyetini arttırdığını, diğer yandan ise tarh ve tahsil usulünün tarımsal yatırımlar üzerinde yıkıcı bir etki yarattığını söylemektedir. Ancak, aşarın kaldırılmasının arkasındaki itici gücü, yalnızca bu gibi iktisadi faktörlerle açıklayabilmek mümkün değildir. Esasen Bağımsızlık Savaşındaki desteklerinden ötürü devlet, kırsal alandaki sömürü düzeninden kendisini çekerek geçimlik ekonomisini bile sürdürmekte zorlanan köylüye moral desteği sağlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, Coşar, aşarın kaldırılmasını, kendi ifadesiyle köylüye yönelik bir çeşit "siyasi jest" olarak tanımlamaktadır (Coşar, 1996, s.26-27). Çağlar Keyder ise mültezim baskısının yanı sıra, aşarın kaldırılmasını, köylü üretiminin metalaşması üzerinden de ele almaktadır (Keyder, 1981). Ona göre; aşarın kaldırılması, köylüye ürününün sekizde bir kadar oranda daha fazla kalması anlamına gelmekteydi. Bu da köylülerin geçimlik üretimden

piyasaya yönelik üretim yapmalarının önünü açıyordu.[13] Keza, bu çerçevede, 1930'larda uygulanan tarım politikaları da ihracat doğrultusunda üretim yapan küçük toprak sahiplerine yönelik olmuştur (Keyder, 1981, s.32-33).[14] Öte yandan, aşarın yerine konulan tüketim ve işlem üzerinden kesilen dolaylı vergiler de ticaret ve sanayinin vergi yükünü artırırken, tarım sektörü bu vergilerden görece daha az etkilenmiştir (Keyder, 1981, s. 34-35).

Neticede, her ne kadar Barkan ve Coşar'dan farklı bir mekanizma üzerinden meseleyi formüle etse bile, Keyder de esas itibariyle aşarın kaldırılmasının daha çok geçimlik üretim yapan köylünün işine yaradığı konusunda hemfikirdir.[15] Aşarın ilgasının, esasında köylü lehine olduğu yönündeki yaklaşımın güncelliğini koruduğunu söylemek mümkündür. Bu yaklaşımda sürekli tekrar edilen argümanların neredeyse hepsini bir arada görmek açısından iyi bir güncel örnek olan Rıdvan Engin'in çalışması, aşar vergisinin kaldırılmasının sonuçlarını şu şekilde özetlemektedir:

> *"Aşarın kaldırılması tarımsal gelişmeyi olumlu etkilemiş ve Türk köylüsünün yükünü büyük ölçüde hafifletmiştir. Bu doğrultuda Aşarın kaldırılmasının köylüler üzerindeki etkilerini üç başlık altında ele almak mümkündür. Birincisi, Aşarın toplanması sırasında mültezimlerin köylülere uyguladığı baskı ve zulüm artık tamamen ortadan kalkmış, hasat dönemi mültezimin tarımsal ürünü tarlada bekletmesi nedeniyle çiftçinin uğradığı kayıp ve zararlar önlenmiş olmaktadır. İkincisi, vergi mükellefi sıfatıyla köylü üzerindeki mali yük azalmıştır. Aşarın kaldırılmasıyla tarım üzerinden alınan vergilerin*

13 Burada Korkut Boratav'ın konuyla ilgili eleştirel yaklaşımını hatırlatmakta fayda vardır. Keyder'in aksine, Boratav, aşarın kaldırılması sonucunda ortaya çıkan tarımsal fazlanın çiftçinin elinde kalmadığını, bunun yerine 1925 öncesi ve sonrasına bakıldığında, tarımsal ürünün tarım dışına pazarlanan oranında bir değişim yaşanmadığını belirtmektedir. Keza, Boratav, yine aşarın kaldırılmasının köylü lehine olduğunu savunan yaklaşımın öne sürdüğü, köylüye gelir aktarımı argümanına da eleştirel yaklaşmaktadır. Aşarın kaldırılmasıyla ortaya çıkan bütçe açığının ve bunun yol açtığı enflasyonist ortamın yükünü yine köylü üstlenmektedir (Boratav, 2016, s.53-54).

14 Keyder'in bu konudaki argümanının benzerini, Faruk Birtek ile yaptığı ortak çalışmada da görebilmek mümkündür. Birtek ve Keyder, aşarın kaldırılmasının büyük toprak sahiplerinin yanı sıra, küçük toprak sahiplerini de olumlu bir şekilde etkilediğini vurgulamışlardır (Birtek ve Keyder, 1975, s.446-467).

15 Keyder'in küçük köylülük ve aşarın kaldırılması arasında kurduğu bu ilişki, literatürde önde gelen bazı çalışmalar tarafından da benimsenmiştir. Örneğin, Şevket Pamuk, burada referans verilen Keyder ve Birtek'in çalışmalarına atıfta bulunmakta ve onların bu konudaki argümanını kabul etmektedir (Pamuk, 2013, s.177).

toplam vergi gelirleri içerisindeki payı önemli ölçüde azalmış ve böylece gerek tarımsal üretimi gerekse kırsal kesimin refah düzeyini artırmayı hedefleyen önemli bir adım atılmıştır. Üçüncüsü ise aşarın kaldırılmasıyla daha öncesinde ayni olarak devlete ödenen tarımsal ürün artık pazarlanabilir hale gelmiştir. Kaldırılan vergi nedeniyle köylünün katlandığı giderler en aza indirilmiş, dolayısıyla tarımsal ürünlerin ilave bir kısmı daha pazarda işlem görmeye başlamıştır." (Engin, 2024, s.31)

Öte yandan, literatürde, aşarın lağvedilmesinin, köylü üzerindeki etkisi konusunda daha nüanslı ve dinamik yaklaşımların olduğunu da belirtmek gerekir[16]. Bu bağlamda, özellikle köylüler üzerindeki mültezim baskısını, bölgesel heterojenliği denkleme dahil ederek analiz eden Tosun Arıcanlı'nın çalışmasına yer vermek önemlidir (Arıcanlı, 2021 [1986]: 23-67).[17] Arıcanlı, aşarın kaldırılmasının esas olarak merkezi otoritenin güçlü olduğu yerlerde yaşayan köylüler için faydalı olduğunu; buna karşılık merkezden uzak ve yerel güçlerin baskın olduğu bölgelerde ise, aşarın kaldırılmasının daha çok eşrafa bir armağan veya borç ödemesi niteliği taşıdığını öne sürmektedir.[18] Nitekim, devletin bir yan-

16 Bu çerçevede, parantez açılması gereken özgün çalışmalardan biri de Mehmet Palamut'a aittir. Palamut, 1924'teki bütçeye göre, vergi gelirinin yüzde 23,9'una tekabül eden aşarın ikamesinin kaynaklarla sağlanabileceği meselesinin de belirsiz olduğunu ileri sürmektedir. Dahası, Osmanlı İmparatorluğundan miras alınan güçlü bir sanayi ve ticaret burjuvazisinin olmamasından mütevellit, aşarın kaldırılmasının sermaye birikimine ve dolayısıyla burjuvaziye yarayacağını iddia etmek de makul değildir. Palamut, bundan dolayı, aşarın tasfiyesinin maliye perspektifinden izah etmenin doğru olmadığını, ilganın daha çok İmparatorluk ile arasına mesafe koymaya çalışan Batılılaşma ideolojisiyle ilgili olduğuna inanmaktadır (Palamut, 1984, s.75-77). Bunun yanı sıra, Coşar'ın çalışmasında yer alan iktisadi olmayan faktör vurgusunda, Palamut'un bu çalışmasına referans verilmektedir. (Palamut, 1984). Benzer şekilde, Güneri Akalın da meselenin ideolojik boyutuna temas etmektedir. Aşar vergisinin köylü nüfus üzerine yüklenmesinden en çok zararlı çıkanlar, çoğunluğu köylü olan Türk/Müslüman ahalidir. Bundan dolayı, aşar vergisinin kaldırılması, II. Meşrutiyet ile başlayan iktisadi milliyetçiliğin bir yansımasıdır (Akalın, 2008, s. 40).

17 Ayrıca, Şevket Pamuk'ta olduğu gibi, Keyder ve Arıcanlı'nın perspektifinin birbirine yakınlığını referanslar üzerinden de takip edebilmek mümkündür. Birtek ve Keyder, eserlerinde aşarın kaldırılması ve küçük köylülüğün gelişimi arasında bağlantı kurarken, Tosun Arıcanlı'nın Raci Bademli ve İlhan Uğurel ile kaleme aldıkları çalışmadan faydalanmışlardır (Birtek ve Keyder, 1975, s 451). Çalışma için: (Arıcanlı, Bademli ve Uğurel, 1974).

18 Burada unutmamak gerekir ki Arıcanlı'nın küçük köylülüğün gelişimi vurgusuna rağmen, devletin politikalarından ve kendi çıkarlarından haberdar olan büyük toprak sahibi sınıfın aşarın kaldırılmasından faydalanan esas sınıf olduğunun altını çizmesi, bir kez daha bu konuda daha incelikli bir perspektifi benimsediğini göstermektedir (2021 [1986]: 41).

dan doğrudan vergi üzerindeki iddiasından vazgeçmesi, diğer yandan da merkezileşme ve ulus-devlet inşa sürecini devreye sokması, kısa bir süre sonra, hükümet ve kırsal bölgelerdeki yerel güçler arasında çatışmaların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Arıcanlı, 2021 [1986]: 41-42).

Konuya dair nüanslı ve alternatif denilebilecek bir perspektif sunan diğer bir isim ise Yahya Sezai Tezel'dir (Tezel, 1982). Tezel, Cumhuriyetin kurucu kadrosunun, aşarı kaldırılmasının arkasındaki motivasyonlardan birinin, köylünün yaşam standartlarını iyileştirmek olduğuna inanmaktadır:

> *"Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, büyük çoğunluğu sefaletin eşiğinde yasamakta olan geniş köylü yığınlarını, kötü uygulanmaya elverişli arkaik bir ayni verginin yol açtığı baskı ve sıkıntılardan kurtarmak isteği de aşarın kaldırılması kararında önemli bir rol oynadı. Aşarın kaldırıldığı sıralarda, ona kadar yabancı sermayeli bir şirketin elinde olan tütün ve sigara tekelinin hükümetin eline geçmesi ve böylece bütçeye yeni ve önemli bir gelir kaynağının sağlanması da bu kararın alınmasını bir ölçüde kolaylaştırdı." (Tezel, 1982, s.395)*

Nitekim bu doğrultuda, cesur bir adım olan aşarın lağvı, köylüleri ağır bir vergi yükünden de kurtarmıştır (Tezel, 1982, s.345). Bununla birlikte, süreci şekillendiren belirleyici faktörlerden birinin hükümetle ortaklık içinde bulunan büyük toprak sahiplerinin çıkarları olması, aşarın kaldırılmasından sonra köylü lehine daha kapsamlı politikaların geliştirilmesinin önünde engel yaratmıştır.

> *"Hükümet, geniş fakir köylü yığınlarını ağır bir vergi yükü altına sokmayacak bazı yöntemlerle, tarımsal katma değerin çok daha büyük bir bölümünü vergileyebilir ve iktisadi gelişme programlarını çok daha büyük kaynaklarla destekleyebilirdi. Hükümetin, tarımın vergilendirilmesi açısından, iktisadi gelişme ve sanayileşme stratejisinin genel hedeflerine daha uygun bir vergi politikasını geliştirmemiş, geliştirememiş olmasında, Kemalist yönetici kadronun siyasal iktidarının dayandığı toplumsal temeller ve bu temellerde büyük arazi sahiplerinin işgal ettiği yer herhalde önemli bir rol oynadı." (Tezel, 1982, s.400)*

1920'lerde hükümet, aşarın kaldırılmasını izleyen süreçte küçük köylü için faydalı olabilecek başka uygulamaları devreye sokmayı başaramamıştır (Tezel, 1982, s.345). Kısacası, Tezel, aşarın kaldırılmasının tamamlanmamış bir proje olduğunu ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarının

süreçte etkin olmasına karşın, en azından niyet düzeyinde, yönetici kadronun bu verginin ilgasıyla köylünün yararını gözettiğini savunmaktadır. Böylece, Tezel'in buraya kadar tartışılan yazarlarla kıyaslandığında, köylülük ve aşarın kaldırılması arasındaki ilişkiyi kurarken daha ikircikli bir pozisyonu benimsediği söylenebilir.

Aşarın kaldırılmasını maliye perspektifinden, sofistike argümanlarla eleştiren ve bu bağlamda, literatürde kendine özgü bir yaklaşıma sahip olan başka bir yazar ise İzzettin Önder olmuştur. Önder'in yaklaşımında da ürün maliyetlerini ve dolayısıyla pazar fiyatlarını artıran mültezimler ve iltizam sisteminin altında ezilen; nihayetinde de ağır borç yüküne giren köylüler öne çıkan konu başlıkları arasındadır. (Önder, 1988, s.113-133) Öte yandan, aşar vergisinin kaldırılmasından sonra ortaya çıkan bütçe açığını kapatma yönünde devreye sokulan arazi ve ağnam vergileri gibi kırsal bölgeden alınması planlanan vergiler, maktu matrahlara uygulanmasından dolayı enflasyon karşısında erirken; kentsel nüfusa yönelik tüketim vergileri ise hâlihazırda dar olan piyasayı daha da daraltmaktadır. Dahası, tarım kesimine yönelik özel bir vergi sistemi inşa edilememiştir. Bütün bunlar hesaba katıldığında, vergi yükü büyük oranda kentsel nüfusun sırtına binmiş; bu durum ise vergi sisteminde adaletsizliğin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve sermaye birikimini olumsuz etkilemiştir (Önder, 1988s.129-133).[19] Böylece, Önder, aşarın kaldırılmasından sonraki süreçte işlevsel bir vergi sisteminin geliştirilmediğini ve bunun bedelini kentte yaşayanların çektiğini vurgulayan analitik bir perspektif benimsemektedir.[20]

Son olarak, en güncel çalışmalardan biri olan Yelda Kaya ve Attila Aytekin'in çalışmasına parantez açmak gerekir. Kaya ve Aytekin, yasa tasarısının son haline kadar tadilleri titiz bir şekilde analiz ederek, literatüre eleştirel bir yaklaşım getirmektedirler. Onlara göre, literatürdeki genel kabullerden biri, aşarın kaldırılmasının, kapitalistleşmenin önündeki engelleri kaldırarak büyük toprak sahiplerinin işine yaradığıdır.[21] Bu

19 Önder, bu yaklaşımını daha sonraki çalışmalarında da büyük ölçüde korumuştur. Örneğin: (Önder, 2019, s.491-510.

20 Aşarın kaldırılmasını, dönemin farklı maliye yaklaşımlarını karşılaştırarak tartışan güncel bir örnek: (Oktar ve Tunç, 2023, s.22-33).

21 İlginç bir şekilde, Kaya ve Aytekin'in çalışmasında, 79. dipnotta, literatürün bu yöndeki kabulünden bahsedilirken, aşarın tasfiyesinin küçük ve orta köylülük üzerindeki olumlu etkisini de analizlerine dahil eden Tosun Arıcanlı ve Çağlar Keyder'in yukarıda referans verdiğimiz çalışmalarına da atıfta bulunmuşlardır (2025: 213). Arıcanlı ile ilgili dipnotta belirttiğimiz gibi, bahsi geçen çalışmalarda aşarın kaldırılmasının büyük toprak sahiplerine yaradığı yönünde argümanlar bulunmakta-

kabulün arkasındaki nedenlerden biri ise, literatürün yalnızca ilga yasasının nihai haline bakıp, yasanın bu aşamaya kadar geçirdiği değişimleri incelikli bir şekilde değerlendirilmemesidir. Halbuki Kaya ve Aytekin'e göre, yasayı şekillendiren Erken Cumhuriyet dönemi yönetici kadrosunun, küçük-büyük köylü gibi ikili kategoriler üzerinden bir tahayyül geliştirerek aşarı ele aldıkları söylenemez (Kaya ve Aytekin, 2025, s.212-213). Dolayısıyla, aşarın kaldırılma sürecinde, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarının yegane belirleyici faktör olduğunu iddia etmek indirgemeci bir yaklaşımdır. Neticede, Kaya ve Aytekin, aşarın kaldırılmasına yönelik köşeli yorumlardan kaçınılması gerektiğinin ve daha nüanslı analizlere ihtiyaç duyulduğunun altını çizmektedir (Kaya ve Aytekin, 2025, s.216). Çalışmanın bu yöndeki önemli çağrısına hak vermemek mümkün değildir.

Öte yandan, yazının bu bölümünde atıfta bulunulan diğer çalışmalarda olduğu gibi, savaş sırasında köylülerin aldığı sorumluluklara karşı yöneticilerin duyduğu sorumluluk -dolayısıyla yönetici kadronun niyetleri-, aşarın kaldırılmasından sonra ortaya çıkan bütçe sıkıntısı ve vergi yükünün kırdan kente kayması gibi tekrar eden konular ve başlıklar, bu çalışmada da karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, çalışmanın kendisini, eleştirdiği literatürden ne ölçüde ayrıştırabildiği tartışmaya açıktır.

Görüldüğü üzere, buraya kadar ele alınan çalışmalar, sınıflandırılması pek de kolay olmayan birbirlerinden farklı kapsamlara, yönlere ve argümanlara sahiplerdir. Buna karşılık, analizlerindeki birtakım ortak örüntüleri keşfetmek de mümkündür. Tıpkı önceki bölümde incelenen meclis tartışmalarında olduğu gibi, aşar vergisinin köylülük ve bütçe üzerindeki etkisi, temel konu başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası, aşarın kaldırılmasını elzem gören mebusları andırırcasına, aşarın köylü için dayanılmaz olmasının ve kaldırılmasının olumlu olduğunu savunan çalışmaların sundukları temel gerekçe de devlet ve köylü arasında aracı olan mültezimlerin suistimalleri ve iltizam sisteminin "bozuklukları"dır. Eğer aşarın kaldırılması köylü için yeterince faydalı olmamışsa da en azından yönetici kadronun da kendisine atfettiği gibi, bu teşebbüsün arkasında "siyasi jest" veya iyi bir niyet olduğu vurgusu ön plana çıkarılmaktadır.

dır. Ancak bu çalışmaların, küçük/orta köylülüğün üretimlerinin metalaştırılmasına yaptığı vurgu da göz ardı edilmemelidir. Nitekim, aşarın ilgasının, doğrudan büyük toprak sahiplerinin lehine olduğunu öne süren çalışmalarla, bu çalışmaların yaklaşımı arasındaki farkın da unutulmaması önemlidir.

Benzer bir ilişkinin, aşarın ilgasını, maliye perspektifinden değerlendiren yaklaşımlar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreklilik arz eden konu başlıklarının ve tartışma eksenlerinin, aşarın ilgası meselesinde, merkezi bir öneme sahip olduklarını inkar etmek makul değildir. Bununla birlikte, sonraki bölümde irdelendiği üzere, ilgili literatürde daha önce kendisine yer bulamayan çalışmaların gün yüzüne çıkarılmasıyla ve kimi güncel çalışmaların katkılarının eleştirel bir şekilde dahil edilmesiyle, konuyu yeni araştırma soruları ve eksenleri üzerinden düşünmenin imkanı da doğabilir.

AŞARIN İLGASINI BAŞKA BİR ŞEKİLDE ELE ALMAK MÜMKÜN MÜ?

Aşarın kaldırılmasının sonuçlarını analiz eden bahsi geçen çalışmaların önemli katkılarına rağmen, ilgili literatürün tartışmalarında, Hikmet Kıvılcımlı'nın Türkiye'deki köylülüğün durumuna dair sunduğu istatistiklerin tamamen göz ardı edilmiş olması son derece ilginçtir (Kıvılcımlı, 2009).[22] Kıvılcımlı'nın Erken Cumhuriyet dönemindeki Türkiye'nin toprak yapısına dair verdiği verilere göre (Kıvılcımlı, 2009, s.60-61):

> *"Yapılan tahminlere göre, Türkiye topraklarının niteliği, yüzde itibarıyla şöyle ayrılır: Ekilebilir toprak: % 30; Orman ve baltalık: % 20; Çayır ve vadi: % 30; Dağlık ve ekilemez toprak: % 12; Bataklık: % 2... Milliyet'in 1929 tahminlerine göre Türkiye'de ekilen topraklar % 5'tir. Eğer bu oranlar doğru ise, Türkiye'de ekilen toprak, ekilebilen toprağın 1/6'idir. Fakat biz bu oranları bir an için unutalım. Bizzat burjuvazinin verdiği rakamlara gelelim. Burjuva basınına göre, Türkiye'de 212 milyon dönüm toprak ekilir; 149 milyon dönüm de ekilebilir toprak vardır. Toplam: 361 milyon dönüm toprak."*

Bunun yanı sıra Kıvılcımlı, 15.12.1930 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan Çiftçiye göre… İcra ve iflas kanunu niçin sakattır? başlıklı yazıda yer alan verileri şu şekilde yorumlamaktadır (Kıvılcımlı, 2009, s. 61):

> *"Burada topraksız köylü %70 gösteriliyor. Bu, belki biraz*

22 Kıvılcımlı'nın bahsi geçen eseri ilk defa 2009 yılında Sosyal İnsan Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Bu yazıda ise bu eserin, Köxüz Yayınları tarafından paylaşılan dijital kopyasına referans verilmektedir (Kıvılcımlı, 2009).

tefecilik gayretiyle abartıdır. Mamafih Doğu vilayetlerinde, «Mülksüz» denilen Marabalar, deklaseliğe [sınıf dışılığa] doğru son hızla yuvarlanan Çeri Çobanlar %80'i de geçer. Türkiye'nin en Batı vilayetleri bulunan Ege bölgesinden Denizli vilâyetinde, köylüde çoğunlukla toprak yok. Yarıcılık genel şekil. Muğla vilayetinde keza "geniş ölçekli çiftlikler" hâkim. "Halk kirayla tarım yapar". Bu rakam ve olaylardan çıkan sonuca göre, Türkiye'de fakir köylü ile ondan daha aşağı şartlarda yaşayan köy paryaları %70'leri geçer."

Son olarak, topraksız köylülerle ilgili bu verilerin dışında, geriye kalan toprak sahibi köylü nüfusla ilgili de son derece çarpıcı istatistikler paylaşmaktadır (Kıvılcımlı, 2009, s.62):

"1.25 milyon köylü ailesi: Köylü nüfusunun %73'ünü teşkil ettiği halde, ekilen toprağın %14,7'sine ve ekilebilen toprağın da %8,3'üne. Yuvarlak hesap köylülerin 3/4 kadarı toprağın ancak 1/10'ine sahip. 500 bin köylü ailesi: Köylü nüfusunun %27'sini teşkil ettiği halde, ekilen toprağın %85,3'üne ve ekilebilen toprağın da %91,7'sine. Yuvarlak hesap köylülerin 1/4 kadarı toprağın 9/10'una sahip."

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki durumuna bakacak olursak, Oya Silier ve Yalçın Küçük'ün verdikleri istatistiklerin Kıvılcımlı'nınkilerle büyük ölçüde uyumlu olduğunu görmek mümkündür:

"1912-1913 yıllarında tarım sayımları, Osmanlı döneminden devralınan toprak dağılımına ilişkin belli ipuçları verebilmektedir. Başlıca Anadolu için derlenen istatistiklerde kırsal kesimde yaşayan toplam 1 milyon ailenin %95'inin toplam toprakların %35'ine sahip olmasına karşılık, ailelerin %1'inin toprakların yüzde %39'una ve %4'ünün toprakların yüzde %26'sına sahip olduğu gözükür." (Silier, 1981, s. 9-10)[23]

Yine, Küçük'ün ortaya koyduğu verilere göre, Cumhuriyetin ilanından sonra da köylüler açısından, toprak dağılımındaki durum pek de değişmişe benzememektedir (Küçük, 2006 [1978]: 33):

23 Yalçın Küçük, bu verileri aldığı kaynak olarak Rozaliyev'in Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri (1923-1960) isimli çalışmasını göstermektedir (2006 [1978]: 33). (Küçük, 2006 [1978]). Rozaliyev'in çalışmasında ilgili yere baktığımız zaman ise, Rozaliyev'in bu istatistikleri oluştururken faydalandığı isimlerden birinin Vasilyevskiy olduğu görülmektedir (1978: 23). (Rozaliyev, 1978). Nitekim, Oya Silier de burada Vasilyevskiy'e atıfta bulunduğu için ortak kaynaktan faydalanarak bu verilere ulaştıkları çıkarımı yapılabilir.

"1920'lerin sonu ve 1930'ların başlarında, ülkenin büyük toprak ağaları tüm işlenebilir arazinin yüzde 40-50'sine sahipti. Yaklaşık olarak işlenebilir toprağın yüzde 40'ı, zaman zaman ücretli tarımsal işçi kullanan orta çiftçi ile varlıklı çiftçilerin elinde bulunuyordu. Tarım nüfusunun yüzde 65-70'ini oluşturan parsel sahibi yoksullar (bedniyak) ile tümden toprak yoksulları, işlenebilir toprakların yüzde 5-10'una sahip bulunuyorlardı."

Bu verilerin gerçek durumu büyük ölçüde yansıttıkları durumunda, ilk olarak, aşarın ilgasının küçük/orta köylünün işine yaradığı yönündeki tezlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. 1929 itibariyle, ekilen toprağın ekilebilen toprağa oranının yalnızca 1/6 olduğu ve topraksız köylünün iyi ihtimalle yüzde 70'lere dayandığı bir yerde, aşarın kaldırılmasıyla geçimlik ekonomisinden meta üretimine geçen köylülerden bahsetmek artık mümkün olamamaktadır. Ortada ne ekilen toprakta bolluk ne de kendi kendine yeten geniş bir köylü nüfusu vardır.

Keza, aşarın kaldırılmasının köylünün işine yarayıp yaramadığı meselesi ele alınırken tarihsel bağlama da dikkat çekmek gerekir. Örneğin, Alp Yücel Kaya'nın ele aldığı üzere, toplumsal gerilimlerin bir yansıması olarak, 14 Ekim 1920'de, toprak ağalarının arazilerinin topraksız ve yoksul köylülere dağıtılması gibi radikal maddeleri içinde barındıran Baltalık Kanunu çıkmıştır.[24] Fakat daha sonraki siyasi ve toplumsal gelişmelerle birlikte, Baltalık Kanunu yerine, 15 Nisan 1924 tarihli, köylülerin, mülk sahibi sınıftan toprak istimlaki ihtimalini tamamen elimine eden ve tüccarların çıkarlarını ön plana koyan Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkına İlişkin Kanun çıkarılmıştır (Kaya, 2023, s.40-46). Dolayısıyla, aşarın kaldırılmasına giden süreçte, yönetici kadronun köylüler lehine adım atmasını gerektiren veya buna olanak tanıyan bir bağlamın varlığından söz etme ihtimali de tartışmaya açıktır.

Buna paralel olarak, yoksul köylülerin, aşarın ilgası sürecindeki temsil gücünün boyutlarını da tarihsel bağlamda değerlendirmek gerekir. Oğuz Oyan, İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçi grubunun içinde, tarım emekçilerinin değil, büyük toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin baskın olduğunu belirtmektedir (Oyan, 2023, s.148-149).[25] Nitekim aşa-

24 Kaya'nın da 118. dipnotunda belirttiği gibi, bu kanunun önemini vurgulayan Yalçın Küçük ismini anmak önemlidir (Kaya, 2023, s. 40). Bunun için, Türkiye Üzerine Tezler çalışmasının burada referans verilen baskısına bakılabilir (2006 [1978]: 12-13).

25 Ayrıca, Yahya Sezai Tezel'in de kongredeki büyük toprak sahipliği vurgusunu atlamamak gerekir (Tezel, 1982, s. 345).

rın kaldırılmasıyla ortaya çıkan vergi yükünü de büyük toprak sahipleri, omuzlarından atmayı başarmıştır.[26] Örneğin, 1926'da arazi vergisi ağırlaştırılmakla birlikte, 1931'de toprağın tahmini değeri üzerinden hesaplanan yeni bir arazi vergisi çıkarılmış; ancak verginin matrahı artan toprak fiyatları tarafından güncellenmeyerek, giderek daha marjinal bir hal almıştır. Buna karşılık, yol vergisi ve hayvan vergisi gibi yeni dolaysız vergilerinin ve İkinci Dünya Savaşı sırasında konulan Toprak Mahsulleri Vergisinin yarattığı negatif etki, köylüler açısından aşarın yükünü pek de aratmamıştır (Oyan, 2023, s.150-151).[27]

Murat Metinsoy'un detaylı bir şekilde incelediği, Erken Cumhuriyet dönemi boyunca, kırsal bölgede yoksul köylüler, toprak sahipleri ve devlet arasında yoğun bir şekilde yaşanan ve farklı formlarda karşımıza çıkan sınıf mücadeleleri ve direniş pratikleri de bu bağlamda göz önüne alınmalıdır (Metinsoy, 2021).

Bütün bunlar bir araya getirildiğinde, yönetici kadronun niyetlerinden ve yasanın nihai halini alana kadar geçirdiği değişimlerden bağımsız olarak, sonuç odaklı bir perspektiften, aşarın kaldırılmasının köylü üzerinde olumlu bir etki yaratıp yaratmadığının tartışılması anlamsızlaşır.[28] Bu da

26 Bu şekilde bakıldığında aşarın kaldırılmasının büyük toprak sahiplerinin işine geldiği sonucuna varmak mümkündür. Ancak bu tez hakkında daha fazla düşünmek gerekir. Keza, açıklığa kavuşturulması gereken bazı noktalar vardır. Örneğin, bu yazının kapsamı dışında olan ve Yalçın Küçük tarafından da dile getirilen aşarın ilgasıyla zamansal olarak kesişen Şeyh Said Ayaklanmasının, alternatif yaklaşımlar etrafında yeniden tartışılmasına ihtiyaç vardır. Büyük toprak sahipliğinin egemen olduğu düşünülen bir bölgede, bu olay nasıl açıklanabilir? Ayrıca, bu kitapta bulunan Şeyh Said Ayaklanmasını sınıf perspektifinden çok katmanlı bir şekilde değerlendiren Hamza Erdem'in Ulus Sorunu Mu; Tarım Sorunu Mu? 1920'lerde Türkiye Doğusu ve Şeyh Said Hareketi isimli çalışmasını da burada anmak gerekir (Erdem, 2025).

27 Daha spesifik olmak gerekirse, Oyan, 1960'a kadar toprağın değeri 50 kat artarken; arazi vergisinin ise yalnızca 2,7 katına çıktığını söyleyerek aradaki farkın büyüklüğünü somutlaştırmaktadır. Silier de arazi vergisinin yetersizliğine ve dolaylı vergilerin yoksul köylüler üzerindeki baskısına dikkat çeken bir diğer yazardır (Silier, 1981, s.37-40).

28 Eklemek gerekir ki Kıvılcımlı, ayniden nakdi vergiye geçişin de köylü için daha kötü olduğunu söylemektedir. Kendisine has üslubunu bozmadan onun ağzından aktaracak olursak: Aşar kalkınca bundan köylüye düşen ne oldu? 1- Köylü önceden iyi kötü bir aşarla işin içinden sıyrılıp çıkabilirdi, toprağını ekmediği zaman ondan kimse bir şey isteyemezdi. Halbuki bugün, eksin ekmesin, tarlasının vergisini ödemeye mecburdur. Tarlasını ekemeyecek duruma düşen köylü için yapılacak şey, durduğu yerde bir büyük vergi belası getiren toprağını başından savmak, tefeci, büyük arazi sahibine yok pahasına satarak mülkiyetinden olmaktır. 2- Köylü önceden ürünle vergi verirdi; yani aldığı üründen bir parçasını. Onun için, doğal ekonominin basit ve yerinde sayan yeniden üretimi içinde, muhafazakâr, halinden memnun, ne ileri ne geri, fakat şöyle böyle yaşıyordu. Vergisini ürün olarak değil,

bizi, yukarıdaki alıntılarda da yer alan ikinci önemli noktaya getirmektedir. Aşarın kaldırılması meselesinde, topraksız köylüler, yarıcılar ve diğer emek biçimlerini ve mülksüz kesimleri dahil eden yeni tahayyüller üzerinden araştırma gündemlerinin ve sorularının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin, aşarın ilgasının köylüye yarayıp yaramadığından ziyade, ilganın farklı emek biçimleri üzerindeki etkisine dair yeniden formüle edilecek araştırma soruları, daha derin tartışmaları da beraberinde getirecektir.

Köylülük meselesine paralel olarak, aşarla ilgili literatürün eleştiriye açık noktalarından bir diğeri ise mültezimlik müessesesi ve iltizamla ilgilidir. Mebusların söylemlerinde ve literatürde sürekli karşımıza çıkan mültezimlerin suistimalleri ve köylü üzerindeki tahakkümleri anlatısı içinde meselenin iltizam sisteminin sınıfsal boyutu ve ilgası gölgede kalmıştır. Buna bağlı olarak, mültezimler genellikle devlet ve köylü arasında basit birer vergi toplayıcıları/aracıları olarak kabul edilmekte ve onların sınıfsal temelini oluşturan iltizam meselesi aşar literatüründe, kendisine yeterince -ya da bozulma anlatıları dışında- yer bulamamaktadır. Bu çerçevede, bir istisna diyebileceğimiz Sadık Sarısaman'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Afyon Mahkeme kayıtlarını incelediği çalışmasının üzerinde durmak gerekir.29 Sarısaman'ın çalışmasında iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır. İlk önemli nokta, aşar mültezimlerinin farklı aktörlerle karşı karşıya kaldıkları davalarla ilişkilidir. Mültezimler ve çiftçilerin karşı karşıya geldikleri davalar incelendiğinde, mültezimle-

para ile ödemeye mecbur olduktan sonra, meselenin rengi birdenbire değişti. Köylü, boğazına tahsildar sarıldığı zaman, ürününü yok pahasına elden çıkarmak için dört döner. Doğu illerinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin hemen yarısında, Allah vekili Abdülmecid'in nal gibi gümüş akçeleri geçer ve kâğıt para bir vergi ödeme parasıdır. Köylünün, vergiyi ürünle değil nakitle ödemesindeki anlama, gümüş paranın sürüm değeri güzel bir örnektir. Gümüşün fiyatı, vergi verme mevsimlerinde birdenbire beş altı puan birden yükselir, vergiler verilip bittikten sonra, aynı oranda alçalır. Bu, tefeci, bezirgan unsurların, bütün ekonomik ve toplumsal ilişkilerden başka, köy ürünlerinin alım satımında olduğu gibi, kapitalist ve banker devletinin vergi sistemi gereği olarak da ayrıca köylü soymakta ve tefeciliği bu vesile ile "katmerlemek"te ne derecelere kadar başarılı olduklarını gösterir (Kıvılcımlı, 2009, s.32-33).

29 Bu çalışmaya, Alp Yücel Kaya'nın makalesinden ulaşılmıştır. Kaya, iltizam ve aşarın kaldırılması yönünde, bu çalışmanın öğretici olduğunun altını çizmektedir (Kaya, 2023, s.48). Aynı zamanda, Kaya'nın bu çalışmasında, Osmanlı İmparatorluğunda kapitalizmin gelişimini ve burjuva devrimini açıklamak için devreye sokulan taşra burjuvazisi ve burjuva bürokrat gibi özgün kavramlar, bu meselede de yeni bakış açıları için verimli bir zemin sağlayabilir. Nitekim, 18.yy'da mukataa ve iltizam sisteminden beslenerek ortaya çıkan yeni bir girişimci sınıf olan taşra burjuvazisi ve merkezle sıkı şekilde bağlı burjuva bürokratlar arasındaki mücadele üzerinden bir okuma, aşarın ilgasına bakışı da önemli ölçüde değiştirecektir.

rin aşar vergisini alamadıklarını öne sürerek çiftçilere açtığı 40 davadan 28'i mültezimler lehine sonuçlanırken; çiftçiler lehine sonuçlanan 14 davanın 13'ünde mültezimlerin mahkemeye gelmemesi, bu davaların çiftçiler lehine sonuçlanmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte, aşar mültezimlerinin açtığı davalar sadece çiftçilere yönelik de olmamıştır. Aşar mültezimlerinin hazine aleyhine açtığı davaların içeriğine baktığımız zaman, mültezimler, aşar olarak topladıkları ürünleri depoladıkları yerlerin askerler tarafından el konulması, yağmalanması ve yakılması gibi gerekçelerden dolayı, zararlarının iltizam bedellerinden düşülmesini talep etmişlerdir. Benzer şekilde, bu davalarda da mahkemeler genellikle mültezimleri haklı bulmuştur. Son olarak, Sarısaman, aşar mültezimlerinin Düyun-ı Umumiye'ye olan borçlarını ödemediği gerekçesiyle açılan davaların varlığına da dikkat çekmektedir.

Çalışmanın ikinci önemli noktası ise mahkeme kayıtlarında yalnızca aşar mültezimlerine değil, dellaliye, kantar ve kile mültezimi gibi farklı iltizam gelirleri olan mültezim tiplerinin davalarına da yer verilmiş olmasıdır (Sarısaman, 2004, s.111-120). Tek bir çalışma üzerinden büyük genellemeler yapmanın imkanı olmasa da buradaki ampirik örnek, birkaç mesele hakkında yeniden düşünmek için kıymetlidir. İlk olarak, bu çalışma, Cumhuriyetin ilk yıllarında da iltizam sisteminin aşar da dahil olmak üzere mültezimler için çeşitli gelir kaynakları yaratarak geniş bir şekilde uygulanmaya devam ettiğini göstermektedir. Buna paralel olarak, mültezimlerin hazinenin memurlarından ziyade kendi çıkarlarının farkında olmaları ve bu doğrultuda hazine, çiftçiler ve Düyun-ı Umumiye gibi diğer aktörlerle karşı karşıya gelmeleri dikkate değerdir. Bu anlamıyla, mültezimler memurlardan/aracılardan ziyade bir sınıf gibi hareket etmektedirler. Bu sınıfın maddi temelini oluşturan unsur ise iltizam sistemi olmuştur.30 Nitekim onların lehine sonuçlanan davaların sayısı ve iltizam süreleri hesaba katıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarında pek

30 Başlı başına bir inceleme konusu olmasından mütevellit, yazının kapsamı dışında kalsa da aşardan faydalanan bir diğer aktörün Düyun-ı Umumiye ve yabancı finans sermayesi olduğunu unutmamak gerekir. Bu konuda Kıvılcımlı'nın verileri ve görüşleri için: (Kıvılcımlı, 1965). Özellikle sayfa 27-33 arasındaki tespitleri dikkate değerdir. Öte yandan, Düyun-ı Umumiyenin kaldırılmasıyla birlikte Erken Cumhuriyet döneminde yabancı sermayenin tasfiye edildiği veya zayıfladığı yönündeki argümanlara karşı da eleştirel bakmak gerekir. Gündüz Ökçün'ün bu konudaki ufuk açıcı çalışması için: (Ökçün, 1971). Bu bağlamda, Düyun-ı Umumiyenin önemli bir gelir kaynağı olan aşar vergisinin kaldırılmasından sonra, yabancı finans sermayesinin hangi kaynaklar aracılığıyla Türkiye'ye eklemlendiği meselesi önemli bir araştırma gündemidir.

de zayıf olmadıkları varsayılabilir.31 Dolayısıyla, aşarın kaldırılması ele alınırken, onunla eşanlı olarak gündeme gelen iltizam sisteminin kaldırılmasını da unutmamak gerekir. Yani iltizamdan gelir elde eden mültezimlerin sınıfsal niteliği ve aşarın ilgasından sonraki konumları da ancak iltizamın ilgasının konuya dâhil edilmesiyle anlam kazanmaktadır.

Aşarla ilgili çalışmaların göz ardı ettiği ve burada ele alınacak son nokta ise meselenin vakıflarla ilgili boyutudur.[32] Bilindiği üzere, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte vakıfların idari yapısı ve hukuki statüleriyle ilgili önemli değişimler yaşanmıştır ve aşar vergisi de bu değişimlerin ayrılmaz bir parçası olmuştur.[33] Bu bağlamda, aşarın Cumhuriyet öncesinden beri vakıflar için önemli bir gelir kaynağı olduğunu görmek açısından, Nazif Öztürk'ün II. Meşrutiyetten kısa bir süre sonraki genel tabloyla ilgili sunduğu veriler dikkate değerdir.

> *"Vakıf kura ve mezarî a'şar gelirlerinin toplamı (yekûn) içinde, Evkaf Nezareti bütçesindeki oranı, şüphesiz Tanzimat yıllarından itibaren sürekli bir azalma göstermiştir. Bununla birlikte, II. Meşrutiyet sonrası düzenlenen 1326/1910 yılına ait 69.719.113 kuruşluk bütçede, 11.424.538 kuruş, Maliye tarafından "tahmis" yoluyla bedele bağlanan; 5.289.640 kuruş ise doğrudan Evkaf Nezareti tarafından idare edilen köy ve mezra vakıflarına ait gelirlerden oluşmaktaydı. Böylece toplam 16.714.178 kuruşluk bir meblağın vakıf arazi vergi gelirlerinden sağlandığı görülmektedir. Bu tutar, söz konusu bütçenin yaklaşık %24'üne tekabül etmektedir." (Öztürk, 1995, s.114):*

31 Sarısaman, aşar iltizamlarının bu dönem, önceki dönemlerdeki gibi 3-5 yıl değil birer yıl verildiğini belirtmekle birlikte, kantar iltizamının 1 ve 6 yıl verildiği iki farklı kayıt olduğunu söylemektedir (Sarısaman, 2004, s.120).

32 Bahaeddin Yediyıldız ve Nazif Öztürk'ün çalışmasına göre, aşar da dahil olmak üzere vakıf gelirlerine merkez tarafından müdahil olunması Cumhuriyet dönemiyle sınırlı değildir ve Tanzimat dönemine kadar uzanmaktadır. Örneğin, başlangıçta Maliye Nezareti vakıf aşarlarından yüzde 10 tahsil kesintisi alırken zaman içinde bu oran yüzde 20'ye çıkmıştır. Tanzimattan sonraki süreçte ise, vakıf aşarları, maktu bir bedele bağlanarak Maliye tarafından tamamen kontrol altına alınmıştır (Yediyıldız ve Öztürk, 1992, s.571; 581; 591). Ayrıca Tanzimat öncesinde, aşarın sipahi, zeamet sahibi veya vakıf payına düşen bir vergi/gelir olduğu göz önüne alındığında, merkezin aşar tahsili mekanizmasına dahil olması ve buna bağlı ortaya çıkan gerilimlerin başlangıcında Tanzimat'ın olduğu söylenebilir. Aşarın Tanzimat öncesi ve sonrasındaki tahsil ediliş biçimlerine dair aydınlatıcı bir kaynak olarak: (Sayın, 1999).

33 Aşarın ilgasından kısa bir süre sonraki, 30 Kasım 1925'te Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun ile tekkelerin kapatılmasını da bu sürecin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf

Nitekim aşar vergisi, Cumhuriyetin ilanından sonra da vakıflar için hayati bir gelir kalemi olarak kalmaya devam etmiştir. Öztürk, Erken Cumhuriyet dönemindeki vakıflara yönelik kamulaştırma politikalarına atıfta bulunurken aşar meselesine temas etmeyi de ihmal etmemektedir:

> *"Cumhuriyetin ilk yıllarında vakıf gelirlerinin 1/3'ü teşkil eden aşar ilga edilmiş, vakıf taşınmazlarının tapu muamelesi sırasında alınan ferağ ve intikal hasılatı Maliye'ye bırakılmıştır. Vakıf maden, kömür ve ormanlar devletleştirilmiş; çiftliklerle Balkanlar'dan gelen göçmenler iskân edilmiş ve daha sonra bu çiftlikler sembolik bedellerle ve uygun taksitlerle içinde bulunan şahıslara satılmıştır. Vakıf çiftlikleri de bir bölüm de Devlet Üretme Çiftlikleri haline getirilmiştir." (Öztürk, 1994, s. 297-309)*

Kıvılcımlı ise Cumhuriyet dönemindeki vakıfların elinde birikmiş servetin miktarlarından ve bunların devlet tarafından ele geçirilmesinden bahsederken vakıflara ait aşarların da şirketler için kaynak olarak aktarıldığını şu ifadelerle dile getirmektedir.[34]

> *"Türkiye'nin en geniş emlâk-akar ve arazi sahibi Evkafı [Vakıfları] hatırlayalım. Vakfın yalnız Yunanistan'da ve yalnız mübadil olan mülkleri 597.928.223 altın liradır. Türkiye'deki vakıfların mülk kıymeti karatavuğun yumurtası gibi saklanıyor. Fakat şüphesiz, Yunanistan'dakinden aşağı kalamaz. Bunu tahmini bir hesap edelim: 1931'de vakıfların 1,5 milyon liralık emlâk ve arazi iradı oluyor. Bu iratlar binde iki buçuktan alınıyor. Şu halde, yalnız kayıtlı olan vakıflar, bugünkü Türkiye'de tam 600 milyon lira kıymetinde olacaktır. Bu kıymetin anlamını anlamak için, Türkiye milli servetinin hemen yarısı demek olan tarım üretiminin 337 milyon, yani hemen nerede ise vakıf mülklerinin yarısı olduğunu hatırlayalım. İşte bu muazzam servet, 4.10.929'da yapılan Yeni Vakıflar Kanunu ile, burjuva devletinin oldukça eline geçti. Malûm, her vakıf, "Hayrat" ismi altında fukaraya veya şuna buna bazı yardımlarda bulunur. Şimdiden sonra bu "Hayrat" devlet tarafından tayin edilecek. Mütevelli gelirlerini devlet (Evkaf) toplayacak. Hayrattan artan kısmın % 10'unu hükümet alacak. Geri kalanı da bir ücret gibi mütevellilere verecek. Fakat mütevelliler ücret değil, mal istiyorlar. Ve hep birden şaşalım:*

34 Kıvılcımlı'nın bu eseri ilk kez 1978 yılında, Yol Yayınları tarafından basılmıştır. Bu yazıda ise, Kıvılcımlı'nın önceki eserinde olduğu gibi Köxüz Yayınları tarafından paylaşılan dijital kopyasına referans verilmektedir.

Türkiye'de 3 milyon kişi, yani hemen hemen nüfusun 1/4'i mütevelli imiş! Burjuvazinin vakıflardan aldığı yalnız bunlardan ibaret değil. Mesela Öşür bir tür vakıf gelirleri idi; Mersin ve Samsun limanlarının gümrük resmi ile birlikte Hazineye geçti. Eskişehir'de 30-40 köyü geçindiren Lületaşı 1931'de bir imtiyazlı şirkete peşkeş çekildi. Bu misaller ilânihaye uzatılabilir." (Kıvılcımlı, 1978, s.47-48)

Görüldüğü üzere, Erken Cumhuriyet döneminde, vakıflardan devlete büyük miktarlarda mülk transferi gerçekleşmiştir. Vakıflar için bu dönemde bile önemli bir kaynak olmaya devam eden aşar ise bu sürecin parçası olmuştur. Dolayısıyla, aşar meselesi yalnızca, mültezimler ve köylüler arasındaki yaşanan sınıflar arası diyebileceğimiz bir çatışma bağlamında ele alınmamalıdır. İmparatorluktan miras alınan eski seçkin sınıflarla yeni seçkin sınıfın arasındaki çatışma da hesaba katılmalıdır. Bu çerçevede, vakıflardan devlete aktarılan mülk transferi sınıf içi çatışmanın bir yansımasıdır. Aşarın önce devlet tarafından kontrol altına alınması ve daha sonra da kaldırılması bu sınıf içi çatışmanın bir uzantısıdır.[35]

***

Aşarın ilgası, mecliste ilk kez 1920'de gündeme gelmiş; fakat savaş koşulları gerekçesiyle uygulamaya konulamamıştır. 1923'te İzmir İktisat Kongresinde ise tüccar ve sanayi gruplarının aşar yerine tarım kesimine uygulanacak vergi konusundaki kaygılarına karşın, çiftçi grubunun talebiyle aşarın ilgasına karar verilmiştir. Ancak kongreden sonra, aşarın fiilen ilgası için iki yıl daha beklemek zorunda kalınmıştır. 17 Şubat 1925'teki kanunun nihai şekline kadarki süreçte, Meclis, önemli tartışmalara ev sahipliği yapmıştır. Tartışmaların temel eksenlerden biri, aşarın köylüler üzerindeki etkisi olmuştur. Bu bağlamda, mebuslar, mültezimlerin zulümlerini ve aşarın köylü üzerinde yarattığı tahribatı çeşitli ifadelerle birçok defa dile getirmişlerdir. Tartışmaların diğer ekseni ise, kamu maliyesi olmuştur. Aşarın yerine gelecek verginin hangi ürünlerden ne kadar alınması gerektiğine dair teknik tartışmalar, yasanın son haline gelinceye kadar devam etmiştir.

Literatürde de meselenin ele alınış biçiminin bu eksenler üzerinden konu edildiği görülmektedir. Aşar meselesine dair farklı argümanlara sahip olmalarına ve aralarındaki nüanslara rağmen, bu konuda kaleme

35 Mecliste, aşar vergisi tartışılırken Şükrü Saraçoğlu'nun evkaf idaresinin reformunu dile getirmesi yalnızca bir tesadüf değildir. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 6, İçtima 111 s. 334.

alınan çalışmaların temel gündemleri, aşarın ilgasının köylü üzerindeki etkisi ve maliye açısından sonuçları olmuştur.

Bu çalışmanın ilk iddiası ise, aşarın kaldırılmasının köylülük üzerindeki etkilerini ele alan yaklaşımların ciddi bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğidir. Literatürde gölgede kalan araştırmaların sağladığı veriler ve güncel çalışmaların bulguları sonucunda, aşarın kaldırılmasının küçük köylülüğün faydasına olduğu yönündeki yaklaşımı savunmanın ve meselenin yalnızca köylülük ekseninde tartışılmasının artık anlamlı olmadığı açıktır. Keza, yönetici kadronun niyetleri veya yasanın nihai hale gelene kadar geçirdiği değişimlerden bağımsız olarak, sonuç odaklı bir perspektif bizi bu yönde düşünmeye teşvik etmektedir. Bu çerçevede, homojen bir köylülük kategorisi yerine, ortakçılık ve topraksız köylülük gibi çeşitli emek biçimlerini dahil eden yeni perspektiflere ihtiyaç vardır.

İkinci iddia ise, bu alanda yapılan çalışmaların, iltizamın ilgası ve vakıf meselelerini ihmal ettiği ve aşarın kaldırılmasının bu meselelerden azade olmasının mümkün olmadığıdır. Bir yandan, aşarla birlikte mültezimlerin maddi altyapısını oluşturan iltizam da ortadan kalkmıştır. Öte yandan, Cumhuriyetin ilanından sonra bile aşar vergisi, vakıflar için önemli gelir kaynağı olmaya devam etmiştir. Eski mülk sahibi sınıfların maddi dayanaklarından biri olan vakıfların mallarına devlet tarafından el konulması olarak karşımıza çıkan gerilimin bir yansıması da aşarla ilişkilidir. Aşarın ilgasını bu süreçlerden ayrı olarak ele almak makbul değildir. Elbette, konuya dair gündeme getirdiğimiz bu noktalar, mütevazı bir dikkat çekme girişimidir. Dolayısıyla, aşarın kaldırılmasını, vakıf ve iltizam meselesini -burada unuttuğumuz başka araştırma gündemlerini ve konu başlıklarını- daha derin ve kapsamlı bir şekilde inceleyen yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akalın, G. (2008). *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları.* T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

Arıcanlı, T., Bademli, R., ve Uğurel, I. (1974). *The Abolition of Asar.* Harvard University, Cambridge, MA.

Arıcanlı, T. (2021 [1986]). Agrarian Relations in Turkey: A Historical Sketch. In A. Richards (Ed.), *Food, States, and Peasants: Analyses of the Agrarian Question in the Middle East* (pp. 23–67). Routledge, London.

Barkan, Ö. L. (1980). Öşür. *Türkiye'de Toprak Meselesi* içinde (ss. 799–804). Gözlem Yayınları, İstanbul.

Birtek, F., ve Keyder, C. (1975). Agriculture and the State: An Inquiry into Agricultural Differentiation and Political Alliances: The Case of Turkey. *The Journal of Peasant Studies, 2*(4), 446–467.

Boratav, K. (2016). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908–2009*. İmge Kitabevi, Ankara.

Coşar, N. (1996). Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri. *Toplumsal Tarih, 7*(35), 21–29.

Engin, R. (2024). Erken Cumhuriyet Döneminde Tarım Politikalarını Desteklemeye Yönelik Bir Vergi Reformu: Aşar Vergisinin Kaldırılması. *Maliye Çalışmaları Dergisi, 72,* 21–34.

Erdem, H. (2025). Ulus Sorunu Mu? Tarım Sorunu Mu? 1920'lerde Türkiye Doğusu ve Şeyh Said Hareketi. İçinde: R. F. Barbaros ve E. J. Zürcher (Eds.), *Modernizmin Yansımaları: 1920'li Yıllar Türkiye.* Efil Yayınevi, Ankara.

Kaya, A. Y. (2023). Türkiye'de Burjuva Devrimi (1908–1923). *Devrimci Marksizm, 55,* 9–51.

Kaya, Y., ve Aytekin, A. (2025). Cumhuriyet'in Köylülük Döneminde Devlet-Köylülük İlişkisi ve Aşarın Kaldırılması. İçinde: N. L. Başaran Lotz, F. E. Çelik, ve C. Örnek (Eds.), *100 Yıl Ardından Sınıflar, Devrim ve Devlet: Sınıf Penceresinden Bir Cumhuriyet İncelemesi* (s. 185–218). İmge Kitabevi, Ankara.

Keyder, Ç. (1981). *The Definition of a Peripheral Economy: Turkey, 1923–1929*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Kıvılcımlı, H. (1965). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi.* Köxüz Yayınları, İstanbul.

Kıvılcımlı, H. (1978). *Yol 6: Düşman Burjuvazi.* Köxüz Yayınları, İstanbul.

Kıvılcımlı, H. (2009). *Yol 7: Müttefik Köylülük.* Köxüz Yayınları, İstanbul.

Küçük, Y. (2006 [1978]). *Türkiye Üzerine Tezler.* Salyangoz Yayınları, İstanbul.

Metinsoy, M. (2021). *The Power of the People*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Morawitz, C. (1978). *Türkiye Maliyesi.* Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara.

Palamut, M. (1984). Âşar ve Düşündürdükleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 43*(1–4).

Pamuk, Ş. (2013). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Rozaliyev, Y. N. (1978). *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri (1923–1960)*. Onur Yayınları, Ankara.

Oktar, S. A., ve Tunç, Z. (2023). Aşar Vergisinin Kaldırılmasının Neden ve Sonuçlarına Yeniden Bakış. In *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ekonomisi* (s.23–33). İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Oyan, O. (2023). *Vergi-Ordu Sistemleri ve Geçiş Tartışmaları.* Yordam Kitap, İstanbul.

Ökçün, A. G. (1971). *1920–1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Ökçün, A. G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi 1923–İzmir: Haberler, Belgeler, Yorumlar.* Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.

Önder, İ. (1988). Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası. In Ş. Pamuk & Z. Toprak (Eds.), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923–2000)* (pp. 113–133). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara.

Önder, İ. (2019). Aşarın Kaldırılması. *Mülkiye Dergisi, 43*(2), 491–510.

Özbek, N. (1998). Köylü Aşar Yükünden Kurtuldu. In *Cumhuriyetin 57 Yılı (Cilt 1, 1923–1953)* (s. 46). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Özbek, N. (2015). *İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839–1908).* Boğaziçi Yayınevi, İstanbul.

Özbek, N. (2016). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aşar Vergisi ve Tahsilatı Ekseninde Toplum ve Siyaset, 1839–1925* (TÜBİTAK Proje No: 113K142, Program Kodu: 1001). Boğaziçi Yayınevi, İstanbul.

Öztürk, N. (1994). Batılılaşma Döneminde Vakıfların Çözülmesine Yol Açan Uygulamalar. *Vakıflar Dergisi, 23,* 297–309.

Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi.* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Sarısaman, S. (2004). Mahkeme Kayıtlarına Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında İltizam Problemi – Afyonkarahisar Örneği. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2,* 111–120.

Sayın, A. V. (1999). *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi).* Maliye Bakanlığı, Ankara.

Silier, O. (1981). *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi.* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923–1950).* Yurt Yayıncılık, Ankara.

Ulu, S. (2015). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarına Göre Aşar Vergisinin Kaldırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.

Velay, A. du. (1978). *Türkiye Maliye Tarihi.* Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu, Ankara.

Yediyıldız, B., ve Öztürk, N. (1992). Tanzimat Dönemi Vakıf Uygulamaları. In *150. Yılında Tanzimat* (s. 571–591). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.